

Д. Н. КОЗАК

**Поселення пшеворської культури
поблизу с. Соکیلники-І
в Наддністров'ї**

У 1976 р. Волино-Дністрянською археологічною експедицією ІА АН УРСР проведено дослідження поселення пшеворської культури поблизу с. Соکیلники Пустомитівського району Львівської області.

Поселення, відкрите автором у 1974 р., розташовано в 2 км на північ від села за радгоспним садом в уроч. Долина. Воно займає пологий сонячний схил невеликого пагорба над болотистою долиною, по якій протікає безіменний потічок. Розміри поселення 600×40 —50 м. Культурний шар збережений погано. Він залягає на глибині 0,1—0,2 м і місцями опускається до глибини 0,3—0,4 м. Глибше починається глинистий материк.

На дослідженій площі 1450 м^2 виявлено шість жител, чотири господарські споруди і шість господарських ям пшеворської культури. Відкрите також ранньослов'янське житло, що свідчить про наявність тут поселення VI—VII ст. У культурному шарі знахідок цього періоду не виявлено.

Серед жител пшеворської культури два наземні і чотири заглиблені в материк. Наземні розташовані на незначній глибині і здебільшого зруйновані. Вони представлені окремими скупченнями перепаленої глиняної обмазки з відбитками дерев'яних конструкцій на одній із сторін. Дещо краще збережене житло № 3 мало прямокутну форму розмірами 3×4 м. По кутах і посередині західної і південної стінок цього житла розміщені стовпові ями діаметром 0,4—0,5 і глибиною 0,6—0,7 м від сучасної поверхні. У північно-західному куті розташоване вогнище, викладене каменем-пісковиком. Збережена частина мала округлу форму діаметром 0,4 м. Каміння дуже перепалене. Під час зачистки житла виявлено кілька дрібних уламків ліпної кераміки пшеворської культури.

Краще збереглися житла, основа яких опущена в материк. Житло № 2 виявлене приблизно в центрі поселення на глибині 0,2 м від сучасної поверхні. Це прямокутна з заокругленими кутами споруда, орієнтована кутами за сторонами світу з деяким відхиленням на захід. Стінки прямі, долівка рівна, добре утрамбована. Його розміри $3,2 \times 5$, висота стінок 0,2—3 м. Посередині житла на рівні долівки виявлено залишки вогнища у вигляді скупчення попелу і вугілля овальної форми розмірами $0,4 \times 0,6$ і товщиною 5—7 м. У північному і східному кутах в 0,1 м від стінок житла розташовані стовпові ями діаметром 0,4—0,5 і глибиною 0,5—0,55 м від сучасної поверхні. До західного кута житла примикає господарська яма овальної форми розмірами $2 \times 2,4$ і глибиною 0,7 м від сучасної поверхні. У заповненні житла виявлено незначну кількість уламків ліпної кераміки.

Південна частина житла № 2 перекривала західний кут житла № 4, виявленого на глибині 0,4 м від сучасної поверхні (рис. 1). Це прямокутної форми напівземлянка, орієнтована стінами за сторонами світу. Стінки прямі, долівка рівна, добре утрамбована. Розміри житла $4 \times 5,2$, висота стінок 0,4 м. Уздовж північної стінки розташоване невелике материкове підвищення, що зливається з рівнем долівки в східній частині житла. Розміри підвищення, що використовувалось як при-

лавок-лежанка, 2×2,5 м. Уздовж прилавка знайдено кілька ямок від стовпів діаметром 0,2—0,25 і глибиною 0,2—0,4 м від рівня долівки. Ці стовпові ямки свідчать про те, що прилавок з внутрішньої сторони кріпився стовпцями і обшивався дерев'яними конструкціями. Ще шість стовпових ямок значно більших розмірів (діаметр 0,4—0,5, глибина 0,5—0,52 м від рівня долівки) розташовані по кутах і посередині коротких стінок житла. Слідів вогнища в житлі не виявлено. Але біля долівки і на долівці у північно-західному куті часто траплялись уламки дуже перепаленого каменю-пісковіку. Можливо, тут містилося вогнище, знищене під час будівництва пізнішого житла № 2 або, мабуть, господарської ями № 7. У заповненні житла виявлено велику кількість ліпної кераміки. Деякі уламки належали гончарним посудинам (див. таблицю). Часто траплялися кістки тварин. У верхньому шарі заповнення знайдено залишки трискладового кістяного гребеня з дугоподібною спинкою та уламок залізного ножа.

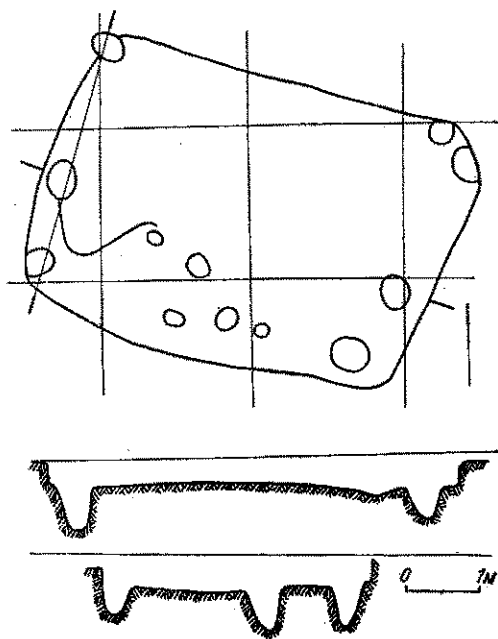

Рис. 1. План та розрізи житла № 4.

Житло № 6 виявлено в 20 м на захід від житла № 2 на глибині 0,3 м від сучасної поверхні (рис. 2). Це прямокутної форми напівземлянка, орієнтована стінами за сторонами світу. Східна частина житла дещо розширена. Стінки похилі, долівка рівна, добре утрамбована. Розміри житла 4×5,56, висота стінок 0,3—0,4 м. Уздовж східної стінки йшов материковий прилавок шириною 0,6—0,8 і висотою 0,15—0,18 м від рівня долівки. Під північною стіною, ближче до прилавка, виявлено скупчення глиняних блоків підпрямокутної форми, перепалених до червоного кольору. Блоки викладено двома рядами в невеликому заглибленні. Розміри кладки 0,4×0,2, товщина 5—6 см. Зверху містилося скупчен-

Кількісне співвідношення ліпної і гончарної кераміки на поселенні у с. Сохільники

Назва об'єкта	Ліпна кераміка			Гончарна кераміка	Всього фрагментів	
	шорстка	лощена	спеціально-ощершавлена		ліпної	гончарної
Житло № 2	12	2	2	1	16	1
" № 4	134	4	2	4	140	4
" № 6	98	5	4	4	107	4
" № 7	11	2	2	3	15	3
Яма № 2	26	1	—	1	27	1
" № 3	10	—	1	6	11	6
" № 4	31	1	—	2	32	2
" № 5	31	—	—	—	31	—
" № 7	12	2	—	1	14	1
Культурний шар	420	19	32	26	471	26
Всього, фрагментів	882	37	46	47	965	47
Всього, %	91,5	3,8	4,7	4,8	95,2	4,8

ня попелу і вугликів. Очевидно, викладка використовувалась як основа вогнища. У долівці трапилося десять ямок від стовпів. Шість із них розміщено по кутах і посередині коротких стінок. Їх діаметр 0,3—0,4, глибина 0,4—0,6 м від рівня долівки. Ще чотири стовпові ямки, але менших розмірів (діаметр 0,3, глибина 0,1—0,13 м від рівня долівки), розташовані приблизно посередині долівки. Їх призначення неясне. Можливо, вони служили основою стовпів для перегородки, що відділяла частину житла з вогнищем від останньої площі. Таке явище спостерігається в деяких житлах пшеворської культури в межиріччі Дністра і Західного Бугу (Підберізі). У гумусному заповненні житла знайдено ліпну кераміку, два залізних ножа та кістки тварин. Чотири фрагменти належали гончарним посудинам (див. таблицю). Слід відзначити наявність великої кількості розпорошеної глиняної обмазки на долівці житла.

Житло № 7 виявлено на південному краї поселення на глибині 0,4 м від сучасної поверхні. Споруда має близьку до квадратної форму з дещо витягнутим південно-східним кутом (рис. 3). Стінки прямі, долівка утрямбована, рівна. Розміри житла 4,8×5,2, висота стінок 0,4—0,5 м. У північно-східному куті розташований материковий виступ прямокутної форми розмірами 1,2×1,8 м. Він підвищувався на 0,18—0,2 м над рівнем долівки і служив, очевидно, прилавком, що використовувався для господарських потреб або був лежанкою. У долівці виявлено дев'ять ямок від стовпів. П'ять з них містились у північно-західному та південно-західному кутах житла. Ще три стовпові ямки діаметром 0,3 і глибиною 0,3—0,5 м від рівня долівки розташовані уперек житла на відстані 1,2 і 2,2 м одна від одної. Вони ділять площу житла на дві частини: східну з прилавком і західну. Площу останньої підмазано глиною і утрямбовано. Слідів вогнища у житлі не виявлено. У темному гумусному заповненні житла знайдено незначну кількість кераміки та кістки тварин.

Житлові споруди з поселення у Сокільниках близькі за формою до жител з поселень пшеворської культури на території Польщі¹. Проте деталі внутрішньої і зовнішньої конструкції через своєрідну методику досліджень жител польськими дослідниками порівняти важко. Рідко простежуються ними стовпові ямки, невідомими залишаються характеристики стінок і долівки жител. Ні в одному випадку не зафіксовано наявності пристінних материкових прилавоків, які часто трапляються у пшеворських житлах в межиріччі Дністра і Західного Бугу.

Крім житлових споруд на поселенні у Сокільниках досліджено чотири господарські споруди. Вони мають, як правило, менш чітку форму, близьку до прямокутної або овальної. Слабо простежується долівка, у заповненні лише зрідка трапляються уламки кераміки та кістки тварин. Основа цих споруд дещо заглиблена в землю (висота стінок 0,1—0,3). Їх розміри коливаються від 2,3×2,6 до 4,4×5,2. По кутах

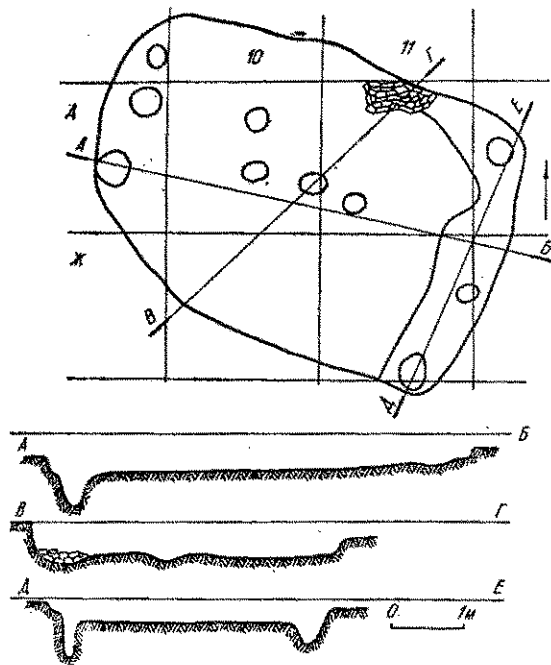

Рис. 2. План та розрізи житла № 6.

споруд і посередині коротких стінок розташовано стовпові ямки, інколи значних розмірів (діаметр 0,5—0,6, глибина 0,4—0,6 м від рівня виявлення).

Господарські ями округлої у плані форми з прямими або звуженими донизу стінками. Дно плоске або лінзовидне. Їх діаметр 1,5—2, глибина 1,6—2 м від сучасної поверхні. Стінки і дно деяких ям (№ 2, 5) обмазані шаром глини товщиною 6—8 см і випалені. У заповненні господарських ям часто траплялись уламки кераміки, кістки тварин.

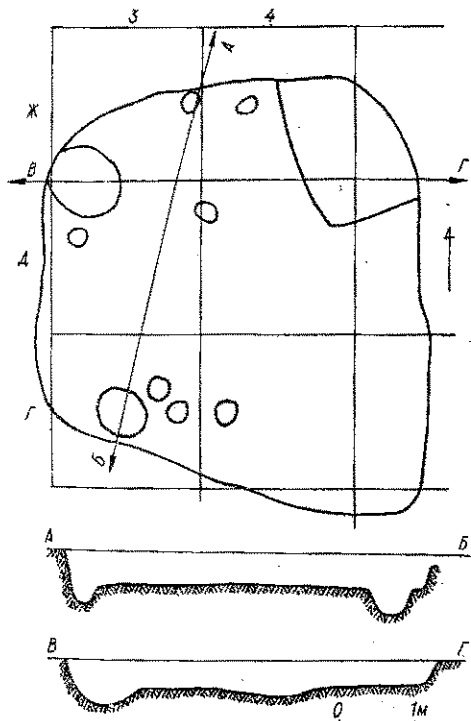

Рис. 3. План та розрізи житла № 7.

товані пальцевими зачіпами, врізними нерегулярними лініями. Кількісно переважають посудини витягнутих пропорцій з легко відігнутими вінцями і високими плічками (тип I, рис. 4, 1, 2; 5, 2, 8; 6, 1, 2; 7, 2—4). Рідше трапляються опуклобокні посудини із слабо відігнутими вінцями, маловираженими плічками і переломом стінок дещо вище половини висоти посудини (тип II, рис. 4, 3, 6; 5, 3, 4, 7; 6, 3).

Одиничними екземплярами представлено горщики з високими розхиленими вінцями, слабо вираженими плічками і ребристим переломом бочків. Поверхня їх деколи згладжена (тип III, рис. 5, 5; 6, 5).

Горщики типу I мають аналогії на пам'ятках пшеворської культури на території Польщі. Вони наявні у значній кількості лише в східному ареалі культури (Посання, Західне Побужжя, Верхнє Подністрів'я), що є однією з особливостей пшеворських пам'яток у цьому районі.

Горщики типу II часто трапляються на пам'ятках пшеворської культури на всій території її поширення².

Горщики типу III аналогій у пшеворській культурі в Польщі не мають. Прототипи знаходимо серед зарубинецької кераміки³. Посудини цієї форми поширилися на пшеворських пам'ятках Верхнього Подністрів'я і Західного Побужжя під впливом зарубинецьких племен ще на початку нашої ери, коли ці дві групи населення підтримували тісні зв'язки⁴. Такі посудини виявлено на поселенні ранньоримського часу у Зубрі, об'єктах I—II ст. н. е. Підберізіцького поселення*.

У процесі дослідження поселення зібрано велику кількість кераміки. Це переважно фрагменти ліпних посудин (95,2 %). Незначну кількість становлять уламки гончарних посудин (4,8 %). Ліпний посуд виготовлено з грубого тіста із значними домішками товченого каменя або піску. Поверхня, як правило, шорстка. Кераміка з таким характером обробки поверхні становить 91,5 % щодо зібраної на поселенні ліпної кераміки (див. табл.). Рідко трапляються фрагменти із спеціально ошершавленою поверхнею (4,7 %). Ще рідше — уламки з лощеною поверхнею (3,8 %). Тісто в останніх має лише незначні домішки піску. За функціональним призначенням ліпну кераміку можна розділити на три групи: горщики, миски, кухлики.

Основною формою ліпного посуду є горщики. Тісто їх грубе, поверхня шорстка, в окремих випадках спеціально ошершавлена. Горщики зрідка орнамен-

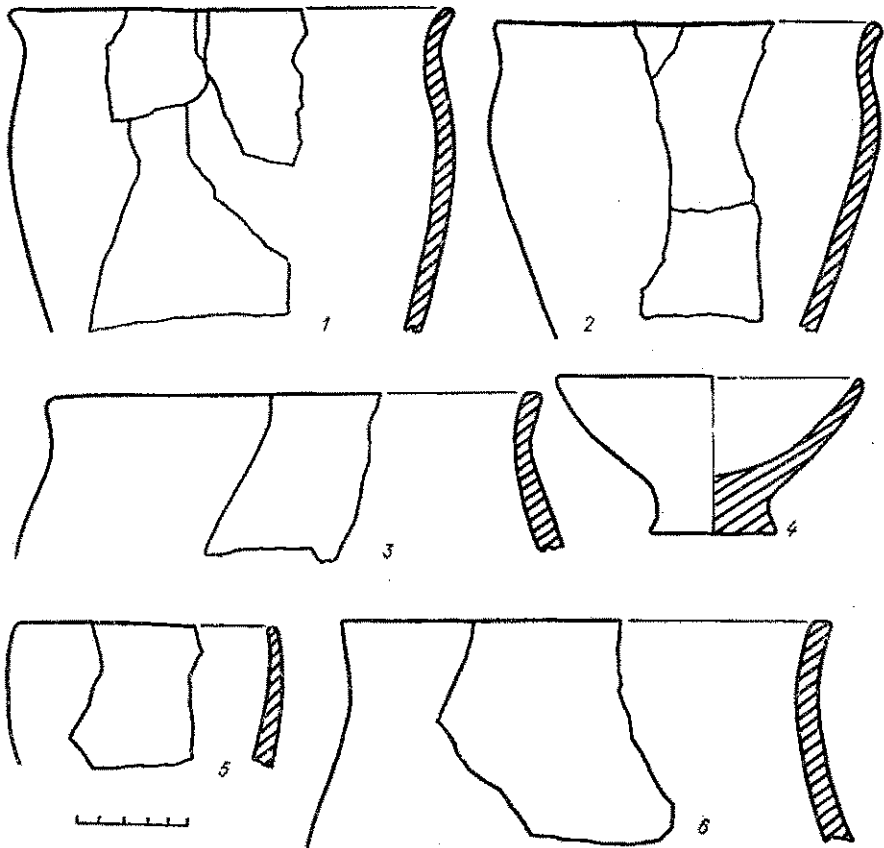

Рис. 4. Липна кераміка з житла № 4 (1—6).

Незначну кількість керамічних форм на поселенні у Сокільниках становлять миски. Поверхня їх, як правило, пролощена, трапляються уламки із шорсткою поверхнею. Вони мають S-подібну форму з легко відігнутими вінцями і відділеними ребристим заломом від бочків плічками (рис. 6, 4; 7, 5). У деяких екземплярах вінця прямі (рис. 5, 6). Поодинокі миски півсферичної форми (рис. 6, 6).

Миски обох форм досить поширені на пам'ятках пшеворської культури⁵. Одиничними екземплярами представлено також кухлики. Вони мають конічну або близьку до півсферичної форму (рис. 4, 4, 5). Кухлики конічної форми рідко трапляються на пам'ятках пшеворської культури в Польщі. Більш поширені вони на пам'ятках липицької культури, з населенням якої пшеворські племена межували в Подністров'ї⁶. Кухлики півсферичної форми широко відомі у пшеворській культурі⁷.

Гончарну кераміку виявлено в невеликій кількості. Вона представлена уламком горщика (рис. 5, 1) і добре збереженим глеком із господарської ями № 2 (рис. 6, 7). Тісто гончарних посудин виготовлене із добре відмученої глини, поверхня пролощена, сірого кольору. Форми гончарних посудин мають широкі аналогії на пам'ятках черняхівської культури⁸.

Крім кераміки, на поселенні знайдено й інші керамічні вироби. До них відносяться передусім прясла (рис. 8, 7—10). Вони виготовлені з глини, в якій містяться незначні домішки піску, поверхня пролощена, чорного або бурого кольору. Деякі прясла виготовлені з грубого тіста. Найчастіше трапляються прясла біконічної форми, рідше округлої і форми зрізаного конуса. Їх висота 2,5—3,2, діаметр отворів 0,8—1 см. Деякі прясла орнаментовані (рис. 8, 8). Виділяється прясло з чорною

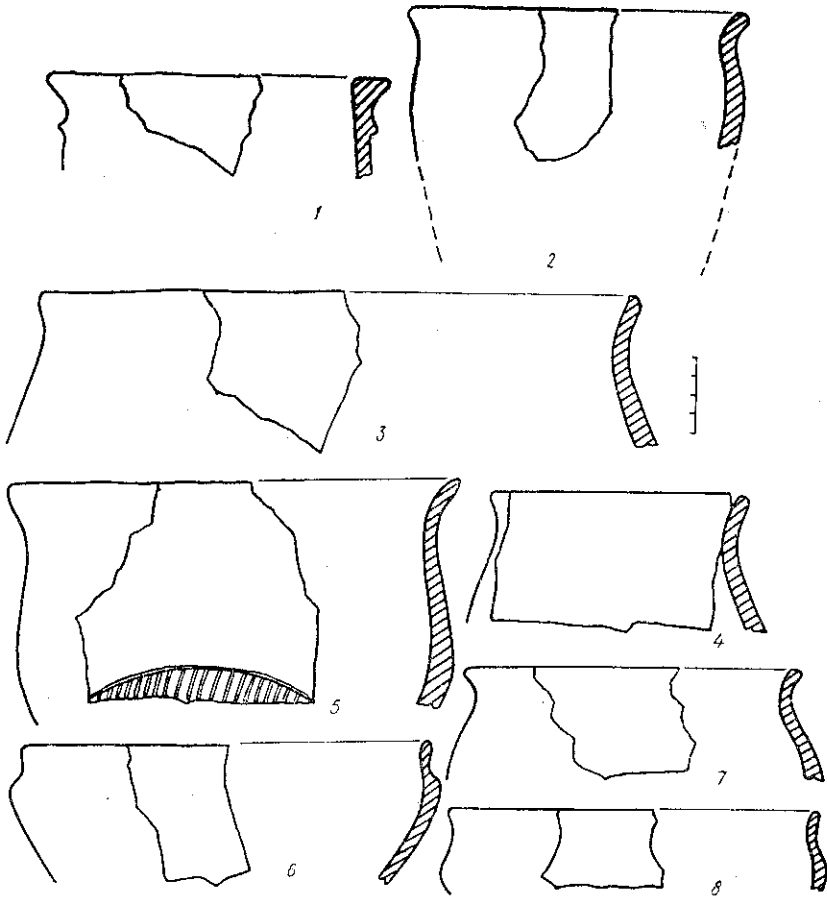

Рис. 5. Кераміка з поселення:

1 — гончарна; 2—8 — ліпна (1—4 — житло № 6; 5—8 — культурний шар).

пролощеною поверхнею, прикрашеною складним врізним геометричним орнаментом (рис. 8, 7).

Важливу групу знахідок становлять вироби з металу. Привертає увагу сокира, що має видовжено-прямокутне лезо із легко розширеним гострим кінцем і п'ятигранним обухом (рис. 8, 1). Отвір в обусі чотиригранний. Довжина леза 15, ширина 6 см, розміри внутрішньої частини обуха 4,4×6 см.

До деревообробних знарядь відносяться також два тесла (рис. 8, 2, 3). Вони мають округлий в розрізі черенок і робоче лезо. Краї лез із двох сторін загнуті всередину. Довжина виробів 7,5 і 10 см, ширина лез 4, діаметр черенка 3 см.

На поселенні виявлено також кілька залізних ножів (рис. 8, 11). Вони мають клиновидне в розрізі лезо і звужену до кінця спинку. Перехід від леза до черенка виділений двома уступами. Довжина збережених екземплярів 12—14, найбільша ширина лез 3—3,5 см.

Дві фібули, залізну і бронзову, виявлено у культурному шарі поселення. Бронзова фібула належить до типу з високим приймачем. Спинка дугоподібно вигнута, півокругла в перерізі, ніжка пряма. Пружина і край високого приймача не збереглися (рис. 8, 5). Довжина фібули 3,5 см. Фібули з високим приймачем досить поширені на пам'ятках пшеворської культури⁹. У Верхньому Подністров'ї вони часто трапляються на пам'ятках черняхівського типу¹⁰.

Залізна арбалетна фібула має дугоподібну спинку і високу пряму ніжку. Край ніжки розклепаний і загнутий в сторону, утворюючи приймач (рис. 8, 4). Пружина складається з десяти витків. Довжина фібули

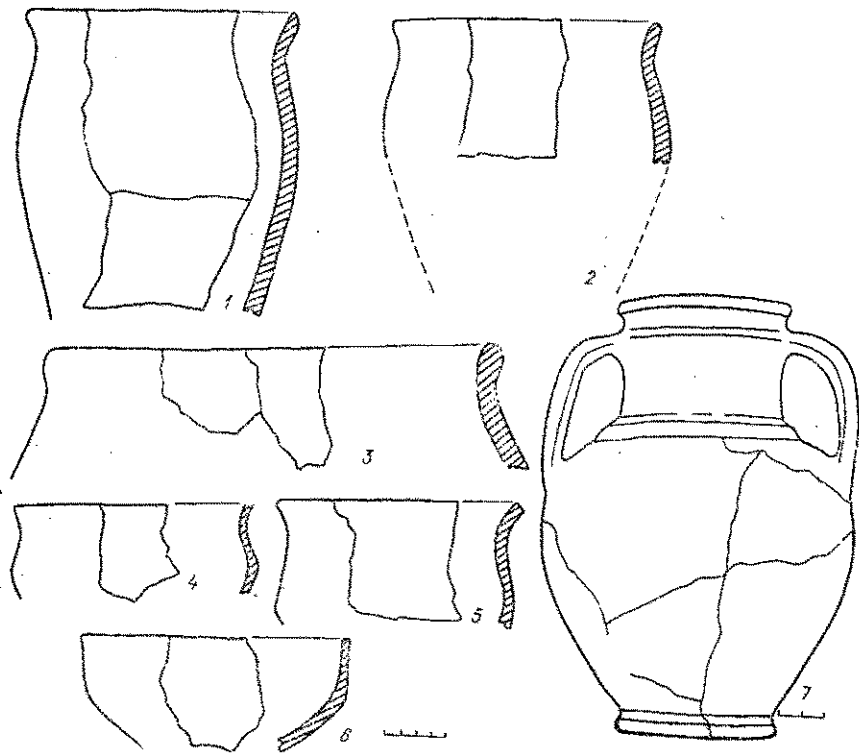

Рис. 6. Кераміка з поселення:

1—6 — дізна; 7 — гончарна (1 — яма № 4; 2, 4, 6 — культурний шар; 3, 5, 7 — яма № 3).

6,5 см. Фібули цього типу є похідними від фібул підв'язної конструкції. Вони поширені на території Південно-Східної і Центральної Європи, найбільш часто трапляються в Моравії і південно-західній Словаччині¹¹.

Серед кістяних виробів привертає увагу гребінь (рис. 8, б), що має дугоподібну спинку і складається з трьох пластин, з'єднаних залізними заклепками.

Час існування поселення визначають як датуючі предмети, так і характер його керамічного комплексу. Датуючі предмети представлені на поселенні бронзовою і залізною фібулами, а також кістяним гребенем. Бронзові фібули з високим приймачем О. А. Альмгрен датує III—початком IV ст. н. е.¹² Багато таких фібул виявлено в Ольвії, де вони датуються II—III ст. н. е.¹³ Аналогічні фібули часто трапляються на поселеннях черняхівського типу в Подністров'ї, їх дослідники відносять до III—початку IV ст. н. е.¹⁴

Залізна фібула належить до типу арбалетних двоскладових фібул. Хронологічним показником їх є приймач, утворений із розклепаного і загнутого в сторону стержня ніжки. Арбалетні фібули цього типу більш пізніші, ніж фібули з високим приймачем, і датуються другою половиною III—першою половиною IV ст. н. е.¹⁵

Кістяний гребінь відноситься до варіанту I типу I гребенів за класифікацією С. Томас. Автор датує цей варіант III—першою половиною IV ст. н. е.¹⁶ На пшеворських пам'ятках такі гребені трапляються вже в комплексах II ст. н. е., але найчастіше виступають в III ст. н. е.

Отже, на основі датуючих предметів час існування поселення визначається III—першою половиною IV ст. н. е. Проте при датуванні цього поселення необхідно врахувати слідуючі обставини.

Поряд з пшеворським поселенням в 20—30 м на схід розташоване поселення черняхівської культури. Проведене шурфування показало,

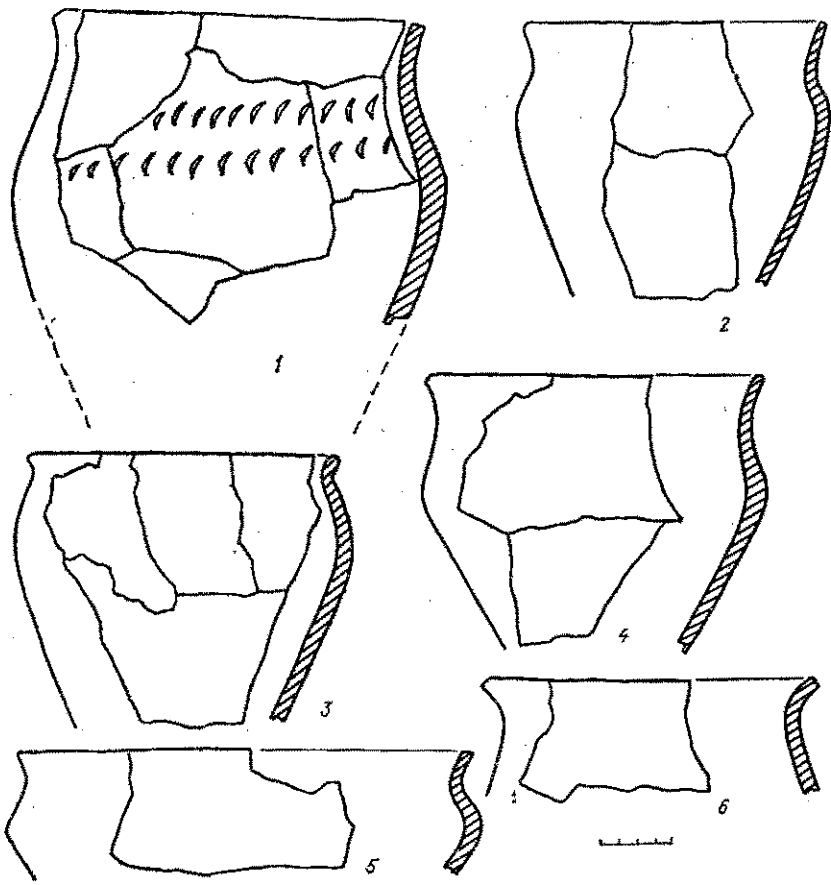

Рис. 7. Ліпна кераміка з поселення (1—6).

що поселення не перекриваються. На черняхівському поселенні закладено кілька шурфів, в яких виявлено гончарну піч, господарську яму, залишки наземного житла і велику кількість керамічного матеріалу, представленого переважно уламками гончарних посудин. Вони виготовлені з добре очищеної глини, кілька фрагментів мають домішки піску в тісті. Такий склад гончарного тіста, за спостереженнями дослідників черняхівської культури, характерний для найбільш ранніх черняхівських комплексів¹⁷.

У житлі виявлено також залізну острогу з асиметричними плічками і гачком біля шипа. Такі остроги з'являються в III ст. н. е. і особливо характерні для другої половини цього століття¹⁸.

Період існування черняхівського поселення, у всякому випадку початковий, визначається III ст. н. е. Можна зробити висновок, що поселення співіснувало з черняхівським протягом довгого часу. Проте в такому випадку важко пояснити порівняно мізерну кількість гончарної кераміки, виявленої на пшеворському поселенні (див. таблицю), тим більше що на черняхівському поселенні існувала майстерня для виготовлення гончарного посуду. Залишається лише відзначити, що пшеворське поселення припинило своє існування до виникнення поселення черняхівської культури. Не виключено, що це послідовні етапи існування одного і того самого поселення.

Отже, найбільш вірогідним часом функціонування пшеворського поселення слід вважати III ст. н. е.

Матеріал, одержаний у процесі дослідження поселення поблизу с. Сокильники, значною мірою розширює джерелознавчу базу для вивчення характеру культури пшеворських племен у Верхньому Подні-

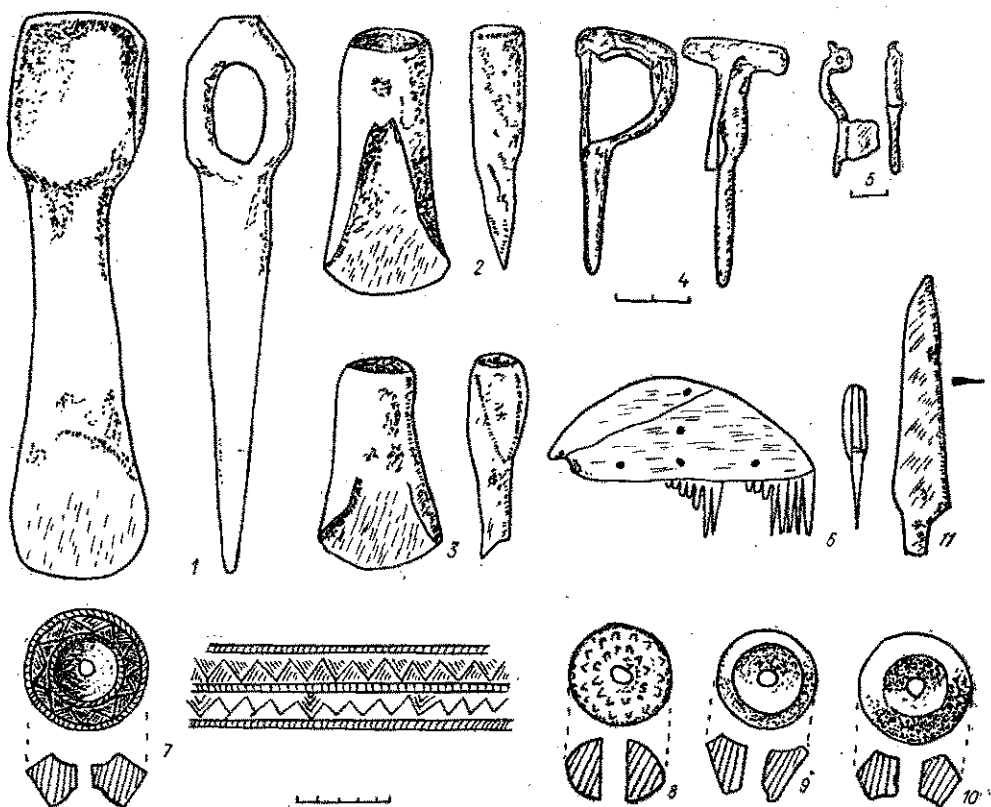

Рис. 8. Вироби з металу, кості, глини (1—5, 7—11 — культурний шар, 6 — житло № 4).

стров'ї і Західному Побужжю. Це поселення є однією з найпізніших пам'яток пшеворської культури і відноситься до часу, коли тут формується черняхівська культура. Тому одержаний матеріал дає можливість також поставити питання про роль пшеворських племен у процесі створення останньої на цій території. Порівняння одержаних на поселенні матеріалів з матеріалами із черняхівських поселень Подністров'я вказує на їх значну близькість. Топографічне розташування поселень обох культур однакове.

Житлові споруди, виявлені в Сокильниках та інших пшеворських поселеннях, не відрізняються від жител черняхівських пам'яток. Основними в обох культурах є заглиблені в землю споруди прямокутної, рідше квадратної форми з материковими пристінними прилавками і стовповими ямками по кутах жител. Вогнища здебільшого представлені прошарками попелу і вугілля або мають кам'яну основу. У деяких черняхівських житлах, як і в пшеворських, слідів вогнищ не простежено. Особливо близькими до заглиблених у землю пшеворських жител є житлові споруди з поселення черняхівського типу поблизу с. Дем'янів, житло з Ракобут і інших пам'яток¹⁹.

Такі самі результати дає порівняння основних форм ліпної кераміки обох культур. Як зазначалося вище, найбільш поширену форму горщиків на поселенні в Сокильниках становлять посудини з легко відігнутими вінцями і високо піднятими плічками. Вони аналогічні типу I ліпних горщиків, виділених В. Д. Бараном на поселеннях черняхівської культури в межиріччі Дністра і Західного Бугу²⁰.

Поширеними у черняхівській ліпній кераміці є також опуклобокі горщики виділеного нами типу II на поселенні в Сокильниках. Вони мають численні аналогії на поселеннях черняхівського типу у Дем'янові, Ріпневі II та інших пам'ятках²¹. Ці посудини відносяться до типу

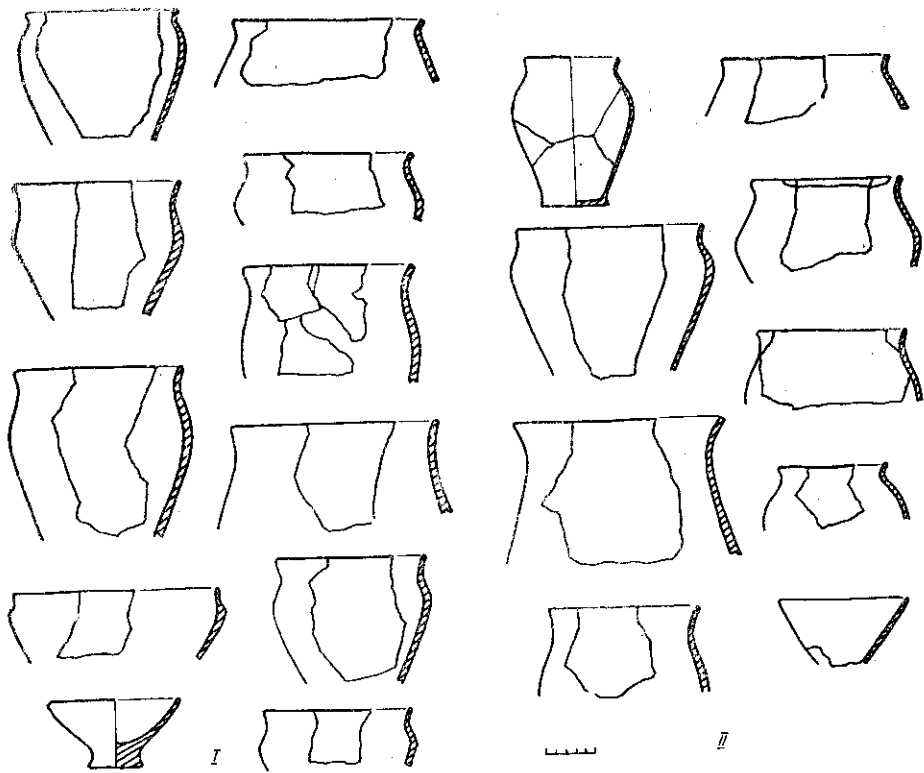

Рис. 9. Ліпна кераміка з пшеворського (I) та черняхівського (II) поселень поблизу с. Сокильники-І.

II ліпних горщиків черняхівської культури Подністрів'я, за класифікацією В. Д. Барана²².

Зрідка трапляються на черняхівських поселеннях і горщики типу III із Сокильників.

Слід зазначити також, що та невелика кількість форм горщиків, виявлених на черняхівському поселенні в Сокильниках, повторює форми горщиків із пшеворського поселення (рис. 9).

Щодо лошених мисок і кухликів, то вони відігравали у пшеворській культурі роль столового посуду, який в черняхівській час був вигіснений більш досконалішими гончарними виробами. Але на ряді черняхівських пам'яток трапляються лошені пшеворські посудини, як відзначає дослідник цієї культури В. Д. Баран²³. Більше їх виявлено на найраніших черняхівських поселеннях (Черепин, Незвисько) і менше — на пізніших. Це свідчить про поступове відмирання лошеної кераміки у населення Подністрів'я і Західного Побужжя в другій чверті I тис. н. е. Не відрізняються від черняхівських і інші предмети, виявлені у Сокильниках. Однакові набори фібул, ножів, вироби з глини, зокрема прясла, гребені і т. д.

Проведений попередній аналіз показує, що як житла, так і більшість керамічних форм із пшеворського поселення у с. Сокильники мають повні аналогії на пам'ятках черняхівського типу у Верхньому Подністрів'ї і Західному Побужжі. Аналогічним є також набір металевих, кістяних та інших виробів. Це дає можливість припустити, що пшеворські племена склали основний компонент культури черняхівського типу на розглядуваній території. Проте для більш широкого і остаточного вирішення цього важливого питання необхідні дальші дослідження пам'яток першої чверті I тис. н. е. в Подністрів'ї і Волині.

**Поселение пшеворской культуры
у с. Соколыники-I
в Надднестровье**

Резюме

В публикации рассматриваются основные результаты исследования поселения пшеворской культуры у с. Соколыники в Надднестровье. На вскрытой площади 1450 м² исследовано шесть жилищ, четыре хозяйственных постройки и шесть ям пшеворской культуры.

Среди жилищ два наземных и четыре углубленных в материк. Первые представлены скоплением обожженной глиняной обмазки с каменным очагом и столбовыми ямками по углам. Вторые прямоугольной или квадратной формы, углубленные в материк на 0,3—0,6 м. Внутри находились очаг и материковые выступы-прилавки. По углам и посредине коротких стенок размещены столбовые ямки.

Керамический материал представлен лепными сосудами, среди которых выделяются горшки трех типов, немногочисленные миски и кружки. Незначительное количество составляют обломки гончарных сосудов.

Поселение относится к III в. н. э.

Сравнение полученного материала с материалами из поселений черняховского типа в Поднестровье и Западном Побужье указывает на их значительную близость. Это позволяет предположить, что пшеворские племена были основным компонентом черняховской культуры на рассматриваемой территории.

¹ *Dąbrowski K.* Osadnictwo z okresów późnolatynskiego i rzymskiego na st. I w Piwonicach pow. Kalisz. — MS, 1958, 4, s. 7—91.

² *Dąbrowski K.* Op. cit., tab. XIV, 21; XVI, 18.

³ *Кухаренко Ю. В.* Зарубинецкая культура. — САИ, 1964, Д-1, № 19, табл. 5, 22.

⁴ *Козак Д. Н.* Пшеворская культура в междуречье Днестра и Западного Буга. — В кн.: Проблемы этногенеза славян. Киев, 1978, с. 89—90.

* Материалы НА ИА АН УРСР. Розкопки автора.

⁵ *Kostrzewski B.* Smentarzystwo z okresu późnolatynskiego i rzymskiego w Dołtarzycach pow. Rawicz. — FAP, 1953, 4, rys. 8, 14; 24, 4; 27, 11.

⁶ *Цигилюк В. М.* Населення Верхнього Подністров'я перших століть нашої ери. — К., 1975, рис. 26, 27.

⁷ *Dąbrowski K.* Op. cit., tab. XII, 10, XIV, 13.

⁸ *Баран В. Д.* Памятники черняховской культуры бассейна Западного Буга. — МИА, 1964, № 116, рис. 8, 9; *Петров В. П.* Черняховский могильник. — Там же, рис. 5, 8, 14.

⁹ *Almgren O.* Studien über Nordeuropäische Fibelformen. — Leipzig, 1923, S. 71, 186; *Kostrzewski J.* Wielkopolska w pradziejach. — Warszawa, 1958, s. 250—251.

¹⁰ *Баран В. Д.* Поселення черняхівського типу поблизу с. Дем'янів у Верхньому Подністров'ї. — Археологія, 1971, № 1, рис. 5, 16, 18, 24.

¹¹ *Kolnic T.* Popelnicové pohrebisko z mladej doby stahovania narodov v Ockové pri Priešanach. — SA, 1956, t. 4 (2), s. 276.

¹² *Almgren O.* Studien..., s. 98.

¹³ *Фурманська А. І.* Фібули з розкопок Ольвії. — Археологія, 1953, 8, с. 88.

¹⁴ *Баран В. Д.* Поселення перших століть нашої ери біля с. Черепини. — К., 1961, с. 69.

¹⁵ *Kolnic T.* Popelnicové pohrebisko z mladšej doby rímskej a pociatku doby stahovania narodov v Ockove pri Priešanach. — SA, 1956, t. 4 (2), s. 276.

¹⁶ *Thomas S.* Studien zu den germanischen Kämnen der römischen Keizerzeit. — Arbeits und Forschungsberichte zu sächsischen Boden den Kmalpflege, 1960, 8, S. 120.

¹⁷ *Смішко М. Ю.* Дослідження пам'яток культури полів поховань в Західних областях УРСР. — АП УРСР, 1952, 3, с. 373, 376; *Махно Є. В.* Ягнятинська експедиція. — Там же, с. 157—159.

¹⁸ *Jahn M.* Die Reitersporen, seine Entstehung und früheste Entwicklung. — Mannus Bibliothek, 1921, N 21, S. 58—59.

¹⁹ *Баран В. Д.* Поселення перших століть..., рис. 10; *Баран В. Д.* Поселення черняхівського типу..., рис. 1, 2; *Баран В. Д.* Памятники черняховской культуры..., рис. 15.

²⁰ *Баран В. Д.* До питання про ліпну кераміку культури полів поховань у межах річки Дністра і Західного Бугу. — МДАІВ, 1961, 4, с. 79.

²¹ *Баран В. Д.* Поселення черняхівського типу..., рис. 3, 1, 5, 8; *Баран В. Д.* Памятники черняховской культуры..., рис. 3, 2, 3, 15, 18, 19.

²² *Баран В. Д.* До питання про ліпну кераміку..., с. 80.

²³ Там же, с. 83—84.